

СКЛАДАНЫ СКАЗ ПЕРАХОДНАГА (ПРАМЕЖКАВАГА) ТЫПУ, складаная сінтаксічная адзінка, якая сумяшчае ў сабе прыметы складаназлучанага і складаназалежнага сказаў. Да іх адносяць: 1) складаныя сказы, прэдыкатыўныя часткі якіх аб'яднаны злучальнымі злучнікамі, але выражаюць падпарадкавальныя адносіны; 2) складаныя сказы, прэдыкатыўныя часткі якіх звязаны падпарадкавальнымі сродкамі сувязі, але выражаюць злучальныя адносіны; 3) складаныя сказы з падпарадкавальна-злучальнымі сродкамі сувязі і падпарадкавальна-злучальнымі адносінамі.

Да складаных сказаў, прэдыкатыўныя часткі якіх аб'яднаны злучальнымі злучнікамі, але выражаюць падпарадкавальныя адносіны адносяцца сказы са злучнікам *і*, якія выражаюць прычынна-выніковыя або ўмоўна-выніковыя адносіны: *Мы любілі свайго настаўніка, і ніхто ніколі не парушаў дысцыпліны* (Я. Ермаловіч); *Валошка шыбануў у дуплянку шапку, і адтуль выскачыла вавёрка* (В. Карамзаў). У адрозненне ад складаназлучаных сказаў, часткі якіх, звязаныя злучнікам *і*, выражаюць адносіны адначасовасці або паслядоўнасці і з'яўляюцца сінтаксічна раўнапраўнымі, сказы са злучнікам *і*, у якіх выражаюцца прычынна-выніковыя і ўмоўна-выніковыя адносіны, маюць сінтаксічна нераўнапраўныя часткі, якія знаходзяцца ў двухбаковай залежнасці (у адрозненне ад складаназалежных, часткі якіх маюць аднабаковую залежнасць).

Да складаных сказаў, часткі якіх звязаны падпарадкавальнымі злучнікамі, але выражаюць злучальныя адносіны, адносяцца канструкцыі са злучнікамі *калі – то, калі – дык, калі – затое, тады як, у той час як*. Звычайна сказы, часткі якіх звязаны злучнікам *калі – то і калі – дык*, выражаюць умоўныя ці ўмоўна-выніковыя адносіны: *Нават калі скінуць гадоў пятнаццаць з плячэй Дзеда Талаша, то і тады ён быў ужо немалады* (Я. Колас); *...І калі б ён упер што і хацеў, дык гэта – лусту матчынага хлеба* (З. Астапенка). Аднак у сказах з такім злучнікам могуць рэалізавацца і супастаўляльныя адносіны, уласцівыя, галоўным чынам, складаназлучаным сказам: *Калі пан Крулеўскі вёў рэй галоўнага свата польскасці, то роля Васіля Бусыгі зводзілася да ролі панскага падбрэхіча* (Я. Колас); *Калі ў маленькім Антосевым садку ў гэтую пару вясны белаяпенная квецень аздобіла кожнае дрэўца, ахутаўшы іх мяккім чароўным ззяннем, дык у вялікім калгасным садзе бушавала сапраўднае мора квецені* (Т. Хадкевіч). Такія складаназалежныя сказы лёгка паддаюцца трансфармацыі ў складаназлучаныя са злучнікам *а*: *Пан Крулеўскі вёў рэй галоўнага свата польскасці, а роля Васіля Бусыгі зводзілася да ролі панскага падбрэхіча*. Аналіз моўных фактаў сведчыць, што супастаўляльныя адносіны перадаюцца таксама і ў сказах са злучнікам *калі – затое*: *Калі на будаўніцтве самой станцыі было не так ужо людна..., затое на пляцоўцы... гуло, як на кірмашы* (П. Броўка).

Сказы са злучнікамі *тады як, у той час як* звычайна кваліфікуюцца (П.У. Сцяцко) як складаназалежныя з даданымі акалічнаснымі часу. Аднак назіранні над фактычным матэрыялам паказваюць, што для гэтых сказаў характэрна двухбаковая залежнасць частак, і таму ў іх цяжка вызначыць

галоўную і даданую частку: *Клубчасты кучаравы хвост дыму ўсё падаўжаўся і шырыўся, і, здавалася, нерухома застыў у марозным паветры, тады як галава яго ўсё выцягвалася як бы са свайго ўласнага цела* (Я. Колас); *Халявы ботаў былі шэрымі ад пылу, у той час як знізу боты намоклі ад расы* (П. Пестрак). Па характары выражаных адносін і структурнай арганізацыі такія сказы суадносяцца са складаназлучанымі з супастаўляльнымі адносінамі, пра што сведчыць магчымасць трансфармацый: *Клубчасты кучаравы хвост дыму ўсё падаўжаўся і шырыўся, і, здавалася, нерухома застыў у марозным паветры, аднак галава яго ўсё выцягвалася як бы са свайго ўласнага цела. Халявы ботаў былі шэрымі ад пылу, а знізу боты намоклі ад расы.*

Да складаных сказаў з падпарадкавальна-злучальнымі сродкамі сувязі і падпарадкавальна-злучальнымі адносінамі адносяцца канструкцыі са злучнікамі як – так (*і*), *хоць – а, хаця – але, хоць – ды, хоць – аднак, хаця – затое, хаця – усё ж, хоць – тым не менш (меней)*.

Сказы са злучнікамі як – так (*і*) звычайна рэалізуюць адносіны спосабу дзеяння ці параўнальных адносін. Аднак такія сказы могуць характарызавацца двухбаковай залежнасцю, раўнапраўнасцю частак. У падобных сказах цяжка вызначыць, якая з частак галоўная, а якая залежная: *Як баба да дзеда, так і дзед да бабы* (Прыказка); *Як вы нашым, так мы вашым* (Прыказка); *Як мы да людзей, так і людзі да нас* (Прыказка).

Сказы са злучнікамі *хоць – а, хаця – але, хоць – ды, хоць – аднак, хаця – затое, хаця – усё ж, хоць – тым не менш (меней)* звычайна кваліфікуюцца як складаназалежныя з даданымі ўступальнымі або складаназлучанымі з супраціўнымі адносінамі. Рознае тлумачэнне абумоўлена тым, якому са злучнікаў надаецца большая роля ў афармленні адносін паміж часткамі. Названыя парныя злучнікі нельга разглядаць адзін адасоблена ад другога, таму і адносіны паміж часткамі, звязанымі такімі сродкамі сувязі, мэтазгодна кваліфікаваць як уступальна-супраціўныя: *Хоць няма ні зярняці ва ўсім гэтым хвалючым моры, а ўжо чуецца ледзь-ледзь хлебны пах...* (П. Броўка); *Хаця паводка сплыла, але Валмянка, асабліва пры запрудзе, яшчэ глыбокая* (М. Вышыньскі); *Хоць сёння вельмі марозна, ды ўсё роўна дзевядзецца выходзіць з цёплай кватэры.* Аналагічныя адносіны могуць рэалізавацца ў сказах са злучнікамі *хоць – аднак, хаця – затое, хаця – усё ж, хоць – тым не менш (меней)*: *Хоць і ўсё, здаецца, у кватэры было па-ранейшаму, аднак адчувалася раптоўная, рэзка падкрэсленая пустата* (М. Зарэцкі); *Хоць воіт і меў прыцяляў у асобах Бруя і Біркі і начальнікае падтрыманне з боку пана Крулеўскага, тым не меней ён часамі адчуваў сваю адзіноту і адарванасць ад грамады* (Я. Колас); *Хоць, паводле старой салдацкай прыказкі, “у паходзе іголка важыць”, усё ж баец палажыў знойдзеныя кніжкі ў паходны мех* (М. Лужанін). Гэтыя адзінкі таксама паддаюцца граматычнай трансфармацыі.

С.С.Мароз